

Magdalena Dąbrowska
Instytut Rusycystyki
Uniwersytet Warszawski

ZE STUDIÓW NAD TWÓRCZOŚCIĄ
MICHAIŁA NIKITICZA MURAWIOWA
(WĄTEK BOLESŁAWA KRZYWOUSTEGO I ZBIGNIEWA)

Key words: Mikhail Muraviov, tragedy, ballad, Bolesław Krzywousty, Zbigniew

W czasopiśmie „Сын Отечества” w 1814 roku został zamieszczony artykuł Konstantina Batiuszkowa o pośmiertnym wydaniu utworów Michaiła Nikiticza Murawiowa z 1810 roku [Батюшков 1814, 87-116]. Recenzent wyodrębnił w twórczości Murawiowa kilka głównych grup („rozmowy martwych”, proza, prace historyczne, utwory filozoficzne) i po ich scharakteryzowaniu sformułował wniosek, że odznacza się ona bogactwem myśli i czystością stylu. Artykuł Batiuszkowa posłużył za słowo wstępne do trzytomowego wydania dzieł wszystkich Murawiowa z lat 1819-1820 [Батюшков 1819, I, I-XXX].

Wystarczy rzut oka czy to na spis treści poszczególnych tomów z lat 1819-1820, czy to na artykuł Batiuszkowa, ażeby stwierdzić, że tematyka historyczna stanowi jeden z motywów przewodnich twórczości Michaiła Murawiowa (1757-1805), poety, prozaika, dramaturga, tłumacza, czynnego na rosyjskiej scenie literackiej od lat siedemdziesiątych XVIII stulecia i reprezentującego jej „skrzydło” sentymentalne [zob. Алпатов 2002, 135-140]. Wybór tematyki historycznej – mniej lub bardziej znanych epizodów oraz postaci z dziejów ojczystych i powszechnych – na przedmiot zainteresowania w dużym stopniu wiąże się w jego przypadku z pełnieniem obowiązków nauczyciela wielkich książąt Aleksandra i Konstantego. W kontekście tej sfery działalności Murawiowa oraz wydarzeń współczesnych Batiuszkow pisał w roli historii w wychowaniu:

Мы надеемся, что люди, занимающиеся отечественною Историею, отдадут отчет читающей публике в сих бесценных отрывках, а наставники включают их в число книг, посвященных чтению юношества. История наша, история народа, удивившего военными подвигами всю Европу, должна быть нашим любимым чтением, от самого детства [Батюшков 1814, 105].

Rys szczególny postawy Murawiowa stanowi przy tym podejmowanie prób odpowiedzi na pytania, czym jest historia i jakie znaczenie ma wiedza o procesie dziejowym:

История не есть бесполезное знание маловажных приключений, которые случились с каким-нибудь частным человнком или обществом, и которых влияние не простиралось далее тесных пределов его деятельности. История (...) представляет народы, сии великие семейства человеческого рода, проходящие постепенно различные возрасты и состояния. (...) Подобно как зажигают огни на островах и возвышениях посреди моря, усыпанного камнями, для избавления мореплавателя от неминуемого кораблекрушения: так История возносит светильник свой над преткновенениями, которые угрожают государствам бедствиями и разрушением [Муравьев 1819с, II, 3-4].

Wyrazem zainteresowania Murawiowa historią Polski stały się nieukończona tragedia *Bolesław*¹, nad którą pracował od połowy lat siedemdziesiątych, oraz ballada *Bolesław, król polski* [Муравьев 1967, 238-241], powstała w latach dziewięćdziesiątych XVIII stulecia i opublikowana została po raz pierwszy w czasopiśmie „Вестник Европы” w 1810 roku [Муравьев 1810, 45-47]. Oba utwory, których dokładny czas powstania jest trudny do ustalenia, stawały się już przedmiotem naukowych rozważań, ale stosunkowo rzadko – chyba tylko w pracach L.W. Kriestowej [Крестова 1970, 71-82] i Jana Orłowskiego [Orłowski 1992, 35-37] – z punktu widzenia sposobu przedstawienia wątku z dziejów średniowiecznej Polski. Ten wątek to rywalizacja synów Władysława Hermana, Bolesława Krzywoustego i starszego od niego Zbigniewa. Mowa jest więc o początku XII wieku, mniej więcej przedziale czasowym od roku 1102 (podział ziem po śmierci Władysława Hermana) i 1103 (sprowokowany przez Zbigniewa najazd czeski na znajdujący się we władaniu Bolesława Krzywoustego Śląsk do lat 1111/1112 (śmierć Zbigniewa). Jeżeli już badacze ustosunkowywali się do obu utworów Murawiowa, to zwykle poprzestawali na ogólnikowych stwierdzeniach w rodzaju: „*Bolesław, król polski* był rezultatem wieloletniej pracy autora nad [tym – M.D.] wątkiem (jeszcze na początku lat siedemdziesiątych pisał on tragedię *Bolesław*); zawarte zostały w nim elementy przyszytych tematów balladowych: mamy tu i romantyczny klimat czasów rycerskich, i miłość, i wojnę, i bratobójstwo, i «miejsca święte»” [Кулакова 1947, 458]². Badania nad *Bolesławem, królem polskim* koncentrowały się na kwestiach genologicznych, a mianowicie przynależności utworu do gatunku ballady w jej odmianie rycerskiej, reprezentowanej również przez *Grafa Gwarinosa* Nikołaja Karamzina i *Był* Iwana Dmitriewa. Przyjęcie tej perspektywy oznaczało, że np. Lucjan Suchanek wynotowywał co prawda źródła wiedzy historycznej Murawiowa, lecz na plan pierwszy wysuwał problem wyróżników

¹ Bazę tekstową stanowi w niniejszym artykule tzw. rękopis A *Bolesława*, opublikowany i skomentowany z perspektywy tekstologicznej (wraz z rękopisem B i wariantami brudnopisowymi) przez Władimira Toporowa; [zob. Муравьев, Болеслав 2001, 40-55]. Tzw. rękopis A obejmuje akty I (sceny 1, 2, 3, 4, 5, 6), II (bez wyodrębnienia scen) oraz III (scena bez oznaczenia numeru oraz sceny 4 i 5). Nieukończenie przez Murawiowa tragedii pociąga za sobą oczywiste problemy interpretacyjne: np. nie mamy pewności, czy to, że nie pojawia się w niej Zbigniew (przyrodni brat tytułowego Bolesława), było celowym posunięciem dramaturga, czy też po prostu nie zdążył on wprowadzić tej postaci.

² Tu i dalej, o ile nie podano inaczej, przekład własny – M.D.

gatunkowych („fabułę – zgodnie z wymogami gatunku – ograniczył poeta do kilku epizodów i wyłączył wszystkie postacie drugoplanowe; (...) potęguje on elementy fikcji literackiej, wprowadzając (...) momenty grozy i niezwykłości” itd. [Suchanek 1972, 14; por. Душина 1978, 39-49]). Lepiej z punktu widzenia studiów nad rosyjsko-polskimi relacjami literackimi prezentują się badania nad tragedią *Bolesław*, sytuowaną przez Władimira Toporowa w „pozytywnej” części „przestrzeni rosyjsko-polskich związków kulturalnych” [Топоров 2001, II, 39] (określenie „pozytywna” należy rozumieć jako ton życzliwości, współczucia czy przynajmniej neutralności). Jednak nawet w komentarzach tego badacza, czołowego interpretatora tragedii Murawiowa, wątek polski „rozpyływa się” w analizie tekstologicznej i zarysie tła literacko-kulturowego (kroniki średniowieczne, piśmiennictwo historyczne czasów oświecenia, rosyjskie tragediopisarstwo klasycystyczne itp.) [Топоров 2001, II, 29-302]. Pozostała część dorobku literackiego Murawiowa rozpatrywana była przede wszystkim z perspektywy jego postawy estetycznej i stylu wypowiedzi artystycznej [zob. Бруханский 1959, 157-171; Фоменко 1984, 52-70] oraz realizacji programu sentymentalizmu [zob. Тетени 1979, 419-426; Росси 1995, 114-146]. Osobną kwestię stanowią studia nad jego spuścizną epistolograficzną [Письма 1980, 259-377], częściowo również rzucającą światło na utwory o Bolesławie. Z zapomnienia wciąż wydobywane są też kolejne teksty (nie tylko oryginalne, ale także przekłady) pisarza [zob. Лазарчук 2006, 312-316]. Przegląd spuścizny Murawiowa, której ważną część stanowią też notatki o charakterze autotematycznym, pozwala stwierdzić, że wątek Bolesława i Zbigniewa należał do tych, do których był on szczególnie przywiązany.

Gdyby tak nie było, zapewne nie podejmowałby go na przestrzeni trzech dziesięcioleci w tragedii oraz balladzie i z pewnością nie pozostawiłby w notatkach następującej deklaracji: „Я решил: или совсем не писать стихов или кончить Болеслава. Сим сочинением хочу я быть известен. Хочу идти тоюже стезею, какою шли Сумароков, Херасков, Майков, Княжнин...” [Муравьев 1820, 270].

Oto zaś komentarz do niej redaktora wydania dzieł wszystkich pisarza: „Покойный Муравьев сделал план Трагедии Болеслава. В бумагах его остались одни только ее отрывки” [zob. Муравьев 1820, 270].

Michaił Murawjow nie był jedynym pisarzem rosyjskim XVIII wieku, który podejmował tematy z historii Polski. Można wymienić dwa główne powody zainteresowania nimi. Pierwszym było „krzyżowanie się” losów politycznych Rosji i Polski, dające o sobie znać już w średniowieczu i trwające nieprzerwanie do czasów współczesnych. Drugi to właśnie owa „aktualność” spraw polskich, rozgrywanie się ważnych wydarzeń z „udziałem” Polski czy jej dotyczących na oczach pisarzy. Takie „spotkanie” dziejowe Rzeczypospolitej i Rosji nastąpiło w czasach „dymitriad”, przedstawionych przez Aleksandra Sumarokowa w tyranoburczej tragedii *Dymitr Samozwaniec* (jak zauważa Halina Mazurek-Wita, tragedia tyranoburcza jest jedną z trzech odmian rosyjskiej tragedii na tematy historyczne, obok tragedii o dobrym monarsze i tragedii patriotycznej [Mazurek-Wita 1993, 51]). Na współczesność – rozbiory Polski wraz z wypadkami je poprzedzającymi – reagował Gawriił Dierżawin (*Na zdobycie Warszawy* i in.), a także Iwan Dmitrijew (*Wiersz na przyłączenie polskich prowincji Kurlandii i Semigalii do Imperium Rosyjskiego*), Wasilij Pietrow (*Na przyłączenie polskich województw do Rosji*) czy Michaił Chieraskow (*Oda*

do Jej Cesarskiej Wysokości na zwycięstwa w Polsce) [Orłowski 1995, 177-187]. Przykłady można mnożyć. Ten stan rzeczy potwierdza zawartość czasopism drugiej połowy XVIII – początku XIX stulecia, przy czym nie tylko o charakterze literackim. Oryginalną odpowiedź na wydarzenia współczesne stanowił artykuł *O zbytku i modach w Polsce...*, opublikowany w czasopiśmie „Магазин аглинских, французских и немецких мод...” w 1791 roku: uwagi o sposobach ubierania się Polaków łączą się w nim z rozważaniami politycznymi, do których podjęcia skłoniło autora pojawienie się „wstażek (...) z napisami «Król z Narodem – Vivat Król! Naród z Królem – Vivat Naród»” [A* 1791, 8]. Wracając zaś do twórczości literackiej Murawiowa, należy dodać, że, po pierwsze, w 1774 roku napisał on *Ode na cześć jej wysokości Katarzyny II... z okazji zawarcia pokoju Rosji z Portą Ottomańską (Ода ее императорскому величеству государыне Екатерине II... на замирение России с Портою Оттоманскою)*, w której poruszył problem stosunku Katarzyny II do Polski w czasie wojny z Turcją z lat 1768-1774, oraz, po drugie, do historii i współczesności Polski odniósł się on w *Próbach historii... (Опыты историчии...)*, zawierających obszerne fragmenty o wsparciu polskich elit społecznych dla Dymitra Samozwańca, i w szkicu *Osiemnasty wiek (Осмынадесятый век)*, w którym oświadczył rzeczowo: „Polska znika z grona niezależnych państw” [Муравьев 1819b, II, 84].

Pomysł podjęcia wątku Bolesława Krzywoustego i Zbigniewa powstał pod wpływem tragedii Woltera i Johanna Eliasa Schlegla, zarysu dziejów Rosji Fiodora Emina (*Российская история жизни всех древних от самого начала России государей, 1767-1769*) i „kroniki” Herborga (które Murawiovi wymienił w notatce z lat siedemdziesiątych [zob. Топоров 2001, II, 85]), a także *Historii Polskiej* Pierre’a Josepha de la Pempie Solignaca (o której wspomnieliśmy w innej notatce z końca tego dziesięciolecia [zob. Топоров 2001, II, 86]) oraz tragedii Aleksandra Sumarokowa (o czym świadczy list pisarza do siostry Fiedosji z 23 listopada 1777 roku, w którym – zapytany o Bolesława – nazwał *Choriewa, Siniawa i Truwora* oraz *Semirę* „chefs-d’oeuvre” [Письма 1980, 320]). Nie jest to też przypadek, że w przytoczonej notatce wymienił Sumarokowa czy Jakowa Kniaźnina. Jak widać, źródła inspiracji były dwojakiego rodzaju zarówno historyczne, jak i literackie. Jednocześnie należy pamiętać jednak, co podkreślał Marian Plezia w komentarzu do kroniki Galla Anonima, iż „kategoryczne przeciwstawienie historii (jako nauki) oraz literatury pięknej jest stosunkowo świeżej daty”, bowiem „jeszcze w XIX wieku (...) panował pogląd, że dzieło historyczne jest utworem zarówno naukowym, jak historycznym, który prawdziwość treści winien łączyć z literackimi walorami przedstawienia” [Plezia 1996, LVII]³. W kontekście pracy Fiodora Emina należy dodać, że spod pióra tego pisarza w 1766 roku wyszedł przekład *Historii Polskiej* Solignaca oraz – rok później – *Historii Piotra Pierwszego* Woltera [zob. Ольшевская, Травников 2002, 222]. Zgodnie z ustaleniami Kriestowej, przy pisaniu ballady o Bolesławie Murawiovi korzystał także z bazującego na polskich i ruskich kronikach opracowania Contanta d’Orville’a [Крестова 1970, 79]. Wśród prac, z których Murawiovi z kolei nie korzystał, znalazła się, na co zwrócił uwagę Toporow, *Kronika polska* Galla Anonima [zob. Топоров 2001, II, 88].

³ Już Kwintyliani pisał, że historia jest „najbardziej zbliżona do poezji, jest więc jakby niewiązaną pieśnią; celem jej także jest przede wszystkim opowiadanie, a nie dowodzenie słuszności spraw” [Kwintilian 2002, 249].

Przegląd źródeł, z których Murawiew czerpał wiedzę o historii Bolesława Krzywoustego i Zbigniewa, pozwala wysunąć pogląd, że zainteresować mogła go ona przede wszystkim swoim dramatyзмом. Za Marianem Plezią można streścić ją w następujący sposób:

...był to (...) okres jego [Bolesława – M.D.] współzrządów ze starszym przyrodnim bratem Zbigniewem, współzrządów wykonywanych zrazu na prawach księcia-juniora, zależnego od starszego brata, następnie na zasadzie równości ich obu, a na koniec w charakterze zwierzchnika, gdyż Bolesław najpierw zmusił brata do uznania się za swego wasala, a niebawem wygnał go z kraju. Zwykłą w takich razach kolejną rzeczą wygnany brat zwrócił się o pomoc do ówczesnego króla, a niebawem cesarza niemieckiego, Henryka V, co pociągnęło za sobą zbrojną interwencję niemiecką w Polsce na jego korzyść. (...) Interwencja ta załamała się jednak wobec zręcznej i uporczywej obrony Krzywoustego na Śląsku, a zawiedziony w swych nadziejach Zbigniew musiał czekać jeszcze trzy lata, zanim z okazji dynastyczno-politycznych układów z Czechami Bolesław zezwolił mu (...) na powrót do kraju pod warunkiem, że zadowolony się stanowiskiem zwykłego wasala, a zrezygnuje z praw suwerennych. Decyzja powrotu okazała się (...) dla Zbigniewa fatalna i niebawem po przybyciu, pod pozorem, że wystąpieniami swymi uzurpuje sobie prawa zwierzchnie, został uwięziony i z rozkazu brata oślepiony, a w następstwie okaleczenia zmarł [Plezia 1996, XXV].

O tym dramatyzmie dają wyobrażenie także same tytuły rozdziałów w popularnej pracy Stanisława Rosiaka o Zbigniewie i jego czasach: coś dramatycznego było już w pochodzeniu Zbigniewa, „syna nałożnicy” Władysława Hermana, w tym, że był on „w łasce i nielasce u ojca”, w „rozprawie z Sieciechem” i „władztwie”, wreszcie „dwóch powrotach: niechlubnym i tragicznym” [Rosiak 2002]. Za Karolem Maleczyńskim można powtórzyć, że Władysław Herman nie przewidział, że „obaj synowie, różni wiekiem, temperamentem, zamiłowaniem, nie będą (...) skłonni przestrzegać postanowień testamentu ojcowskiego, lecz od samego początku będą dążyć do zniszczenia tak kunsztownie przez ojca wzniesionej równowagi sił” [Maleczyński 2010, 55].

Po drugie, atrakcyjna musiała wydawać się Murawiewowi możliwość wykorzystania przy relacjonowaniu dziejów Bolesława Krzywoustego i Zbigniewa wątku miłosnego.

Odnaczająca się tymi dwiema cechami historia nadawała się więc jako kanwa zarówno tragedii, jak i ballady. W kontekście drugiego gatunku należy pamiętać jednak, że określenie „ballada” zostało dodane do tytułu *Bolesława, króla polskiego* w zbiorze z 1810 roku [Муравьев 1967, 352 (przypis)]⁴, czyli w czasach, gdy gatunek ten nie tylko przestał być w literaturze rosyjskiej nowością, lecz – przede wszystkim za sprawą Wasilija Żukowskiego – zdążył zdobyć już dużą popularność.

Jeśli oprzeć się na najobszerniejszym wariantcie tragedii *Bolesław*, to okaże się, że wątki polityczny i miłosny (rywalizacja braci o władzę i rękę kobiety) splatają się ze sobą już w pierwszej scenie, w której udział biorą Bolesław i jego doradca, Żyromysł. Zbigniew w sztuce Murawiewa nie pojawia się wcale. W pierwszej scenie doradca Bolesława stwierdza więc:

⁴ Chodzi o: *Собрание русских стихотворений, взятых из сочинений лучших стихотворцев российских и из многих русских журналов, изданное Василием Жуковским*, ч. 2, Москва 1810.

И мню я, Государь, зря образ твой смущен,
 Что горестию был твой ум отягощен,
 Когда твоих побед повсбда мчится слава,
 Или уж днесь Сбигней тревожит Болеслава?
 Отчества ты друг, а он его злодей [Муравьев, Болеслав 2001, 40].

na co Bolesław odpowiada, że mimo wszystko Zbigniew to jego brat i że jego własna wina wydaje się mu większa niż brata. Powodem ponurego nastroju Bolesława jest nie-szczęśliwa, bo niemożliwa do stłumienia, miłość do księżniczki Swienteldy, narzeczonej Zbigniewa:

Я страстен: и уже я страстен стал на век.
 Старанья тщетны все и все бессильны средства.
 Ах! Сколько вображал я те плачевны следства,
 Которы страсть моя с собою повлечет,
 Княжна представится, и все то утечет.
 В неисцелимой я, мой друг, любви тлею,
 Врагов одолевал, себя не одолею [Муравьев, Болеслав 2001, 41].

W tragedii mamy do czynienia zatem z klasycznym schematem „trójkąta miłosnego”. Szybko jednak „trójkąt” w sposób naturalny przestaje istnieć: dociera bowiem wiadomość o śmierci Zbigniewa. Mimo nacisków Bolesława Swientelda przez cały czas deklaruje wierność narzeczonemu. Bolesław staje się zatem zwycięzcą w walce o władzę, przegrywa natomiast rywalizację o kobietę. Jak widać, sztuka Murawiowa porusza problem „władzy i miłości” czy raczej, według określenia Toporowa, stawia tytułowego bohatera przed dylematem „władza albo miłość” [Топоров 2001, II, 187], przy czym decyzji o wyborze nie dane jest mu podjąć samodzielnie.

Bolesław z tragedii Murawiowa jest postacią tragiczną, co ma swoje źródło jednak nie tylko w niepoddającej się „leczeniu” miłości, lecz także w niemożliwym do stłumienia poczuciu winy i wstydu. Świadczą o tym monologi tytułowego bohatera, przez Toporowa uznane za „jedne z najbardziej wyrazistych opisów sprzeczności tkwiących w człowieku owładniętym namiętnością” oraz, co za tym idzie, za istotny krok na drodze do psychologizacji literatury [Топоров 2001, II, 190].

W tragedii Murawiowa na próżno szukać precyzyjnego oznaczenia czasu wydarzeń. Co najwyżej można domyślić się, że rzecz dotyczy „czeskich” epizodów władztwa Bolesława z okresu po śmierci Władysława Hermana. Opisy sytuacji politycznej Polski dają się podzielić na dwie grupy: jedne dotyczą wydarzeń współczesnych, drugie zaś sięgają w przeszłość.

W roli komentatora wydarzeń współczesnych występuje sam Bolesław Krzywousty:

О Польша! и почтоб ты стала днесь роптать,
 Коль узы, для тебя столь милы, разрываю,
 Что, тшась расторгнуть их, сие претерпеваю! [Муравьев, Болеслав 2001, 51]

Przeszłość Polski odżywa w sąsiadującej ze słowami Bolesława wypowiedzi Żyromysła, który od komentarza na temat walk na Morawach przechodzi do wspomnienia o Świętopełku:

Как храбрый Святополк, тебе союзник стал... [Муравьев, Болеслав 2001, 43]

W tym miejscu warto przypomnieć, że córka księcia kijowskiego Świętopelka Zbysława była pierwszą żoną Bolesława Krzywoustego i że fakt ten „zagwarantował” na pewien czas nad wyraz przyjazne stosunki między Polską i Rusią. Karol Maleczyński pisał na ten temat:

Pierwsze ruskie małżeństwo Bolesława (...) zawarte zostało w przededniu niefortunnego układu z Czechami w początkach roku 1103. Miało ono zapewnić księciu polskiemu na przyszłość pomoc wielkiego księcia kijowskiego w walkach z przyrodnim bratem i zachodnimi sąsiadami. (...) Zadanie to małżeństwo ze Zbysławą w całości spełniło. Do końca życia księżny ruskiej (przypuszczalnie do końca roku 1108) panowały między Krzywoustym a księciem wołyńskim i Rusią Kijowską najpoprawniejsze stosunki i największa harmonia, a z pomocy posiłków ruskich w wojnie ze Zbigniewem korzystał Krzywousty kilkakrotnie [Maleczyński 2010, 366-367].

W balladzie *Bolesław, król polski* rzuca się w oczy bardzo duże nagromadzenie szybko następujących po sobie wydarzeń, układających się, jak pisze Kriestowa, w pięć sekwencji: sylwetka Bolesława z wyeksponowaniem namiętności jako siły sprawczej jego działania, przebieg rywalizacji braci o władzę i kobietę, powrót Zbigniewa i jego niewola, przypadkowe zabójstwo Zbigniewa i samobójcze zamiary Bolesława, pokuta Bolesława [Kriestova 1970, 80-81]. Zbigniew poniósł śmierć w boju, Bolesław nie chciał przyłożyć do tego ręki. Z tego wynika finał ballady, mający, zdaniem Kriestowej, wydźwięk elegijny [Kriestova 1970, 81]: zostaje wyrażona w nim myśl, że bohater zaznał spokoju, ale i że nic nie jest w stanie osuszyć łez człowieka nieszczęśliwego. Stanowiącą wyróżnik twórczości balladowej atmosferę grozy wyczuwa się w *Bolesławie, królu polskim* w partiach poświęconych śmierci Zbigniewa i próbie samobójczej Bolesława.

Warto dodać, że sięgając po motyw pokuty, Murawiov jak gdyby poszedł śladem Galla Anonima. Jak pisze Zbigniew Dalewski w komentarzu do kroniki Galla Anonima,

opowieść o pokucie Bolesława (...) nie tylko porządkuje (...) kronikarski wykład, lecz również umożliwia nasycenie go pożądanymi z punktu widzenia jego autora treściami: dopełnienie przez księcia pokuty otwiera bowiem – jak przedstawia Gall – drogę do ostatecznego pojednania zwaśnionych braci, potwierdzenia monarszej pozycji Bolesława i przywrócenia w kraju naruszonego przez konflikt ładu i porządku [Dalewski 2005, 103].

Równie ważne wydają się dalsze dwa cząstkowe wnioski: „przedstawiona przez Galla pokuta Bolesława wydaje się rozwijać zgodnie z regułami obowiązującymi przy odprawianiu (...) rytu pokuty publicznej”, a jego czyn „miał charakter grzechu i tego Gall nie ukrywa”, a po części też jego wniosek końcowy: „w ujęciu Galla (...) publiczne ukorzenie się Bolesława miało na celu nie tyle pojednanie z Bogiem grzesznego księcia, co przede wszystkim zapewnienie zbawienia całej podległej jego władzy wspólnoty” [Dalewski 2005, 105, 123, 133].

W kategoriach grzechu rozpatrywane jest postępowanie Bolesława również w balladzie Murawiowa, a skoro mowa jest w niej o tym, iż tytułowy bohater ukorzył się przed wszystkimi, których spotkał, można doszukiwać się tutaj obrazu pokuty publicznej:

Предо всеми, кто б случились,
Исповедует свой грех,

Просит он, чтоб помолились
За него владыке всех [Муравьев 1967, 241].

Dlatego też trudno zgodzić się z Kriestową, która w ogóle nie wspomina o europejskim gycie pokuty publicznej i źródła zakończenia ballady widzi wyłącznie w kulturze rosyjskiej [Крестова 1970, 81].

Podobnie jak w tragedii zarysowane zostają w balladzie dwie płaszczyzny czasowe, ale są one inne: główną płaszczyzną pozostaje współczesność (rywalizacja braci, przy czym, jak wiemy, jednocześnie na dwóch polach), ale zamiast zagłębiania się w przeszłość Polski i jej sąsiadów pojawia się refleksja osadzona w przyszłości czy też czyniona z perspektywy przyszłości, którą stanowią słowa o zachowaniu Bolesława w pamięci zbiorowej Polaków:

Ты содержишь Болеслава,
Польша, в памяти своей [Муравьев 1967, 238].

W balladzie *Bolesław, król polski* Murawiov jakby postawił kropkę nad „i” w opowieści o braciach-rywalach, czego nie zdążył czy też nie udało mu się zrobić w tragedii *Bolesław*.

Mimo że podobieństwa i różnice między tragedią *Bolesław* oraz balladą *Bolesław, król polski* były już wskazywane, na zakończenie warto raz jeszcze wrócić do nich, skupiając się na sposobie kreowania postaci i wyróżnikach genologicznych. W obu utworach Bolesław Krzywousty jest postacią o skomplikowanej konstrukcji psychicznej, w której przeważają jednak cechy pozytywne: poczucie honoru, szczerłość, głębia przeżyć itp. I to jego właśnie – w mniejszym stopniu niż usytuowanego na dalszym planie Zbigniewa – czytelnik tragedii i ballady gotowy jest otoczyć współczuciem. To zdecydowanie drugoplanowe usytuowanie w świecie przedstawionym osłabia w odczuciu czytelniczym cierpienia Zbigniewa. Jak zauważa Kriestowa, *Bolesław* opiera się na charakterystycznym dla tragedii klasycystycznej konflikcie między uczuciem i rozumem (miłością i obowiązkiem) [Крестова 1970, 77]. Silnie zaznaczony jest w nim także motyw przeznaczenia. W *Bolesławie, królu polskim* Murawiov zachowuje konflikt między uczuciem i rozumem, ale rezygnuje z motywu przeznaczenia. Gdyby go zachował, utwór ten reprezentowałby odmianę określaną przez Paula Langa (i za nim przez Zofię Ciechanowską) jako „ballada o działaniu przeznaczenia” [Ciechanowska 1963, XI]: wobec jego braku *Bolesława, króla polskiego* wypada zakwalifikować do wyodrębnionej przez tego samego badacza grupy „ballad winy i kary” [Ciechanowska 1963, XI] bądź, jak czyni to Kriestowa (za Wiktoorem Żyrmunskim), do wyjątkowo pojemnej odmiany nazywanej „balladą o treści liryczno-dramatycznej, głównie miłosnej” [Крестова 1970, 80]. Zestawienie *Bolesława* i *Bolesława, króla polskiego* pozwala zauważyć przejście pisarza od klasycyzmu do wczesnego romantyzmu. Podjęcie tego samego wątku, któremu Murawiov pozostawał wierny przez dwa dziesięciolecia, „zagwarantowało” płynność tego przejścia.

Przegląd wypowiedzi teoretycznych o historii oraz utworów literackich o tematyce historycznej pozwala stwierdzić wreszcie, iż Murawiov był zwolennikiem „przeżywania” dziejów i angażowania w to wyobraźni. W szkicu *O historii i historykach* pisał na ten temat:

В наши дни чувствительнее, нежели когда-нибудь прежде. (...) История перестает быть простым исчислением дел сухих и бесплодных. (...) Времена отдаленнейшие в человеческой памяти подают самоудобнейший повод для упражнения мечтательности Философа в изображении естественного состояния [Муравьев 1819а, II, 13, 16].

Michaił Murawiov wniósł wkład przecież nie tylko w rozwój klasycyzmu i wczesnego romantyzmu, ale także sentymentalizmu rosyjskiego, który to kierunek – za sprawą chociażby Nikołaja Karamzina – odegrał znaczną rolę w literackim opracowaniu tematyki historycznej. Obok Wasilija Żukowskiego i wspomnianego na wstępie Konstantina Batuszkowa Karamzin był też jednym z redaktorów dzieł Murawiowa. Wprawdzie problem wprowadzonych przez niego poprawek redaktorskich doczekał się rozpatrzenia wyłącznie od strony językoznawczej (usuwanie archaizmów, zastępowanie dającego efekt „ciężkości” stylu „wielosłowia” frazami krótkimi i treściwymi itp.), również z tych rozważań można wysnuć pewne wnioski na temat pisarstwa historycznego Murawiowa: na plan pierwszy wysuwa się wśród nich zmiana słowa „письмена” w tytule zbioru z 1796 roku na „словесность” w wydaniu z 1810 roku⁵.

Na zakończenie warto przypomnieć, że po tematy z dziejów dawnej Polski sięgali także polscy twórcy drugiej połowy XVIII – XIX wieku. Liczną grupę stanowią wśród nich utwory poświęcone postaciom historycznym, często mające ich imiona w swoich tytułach: *Władysław pod Warną* (1761) Wacława Rzewuskiego, *Zygmunt August* (1779) Józefa Wybickiego czy *Zbigniew* (1815, wyst. i wyd. 1819) Juliana Ursyna Niemcewicza, jeśli poprzestać tylko na kilku przykładach dzieł dramaturgicznych. Inne niż pisarzy rosyjskich były natomiast powody zainteresowania polską historią oraz sposób rozstawienia akcentów przy prezentowaniu jej wycinków. Jak zauważa w pracy o polskiej tragedii neoklasycystycznej Dobrochna Ratajczak,

historia ojczyzna zyskiwała wymiar wzniosłej utopii wiecznego ładu, zarazem powszechnego i narodowego; dominujący nad zdarzeniem historycznym aparat formalny służył tworzeniu zmitologizowanego obrazu historycznej wielkości narodu, dawał poecie prawo do przekształcania historii w mit w imię piękna, prawdy estetycznej i etycznej [Ratajczak 1988, XCIII].

Interesująco zarówno na tym tle, jak i w kontekście porównań z twórczością pisarzy rosyjskich prezentuje się dramaturgia (dramy i tragedie historyczne) Juliana Ursyna Niemcewicza. W rozumieniu Niemcewicza (oraz wielu innych przedstawicieli polskiego Oświecenia), „twórczość literacka i działalność naukowa stawały się (...) wykładnią narodowych dążeń”, „walka o przetrwanie narodu polegała na zapisywaniu jego historii, utrwaleniu tradycji, zachowaniu obyczajów...” [Chaczaj 2007, 34, 35]. Niemcewiczowski *Zbigniew* – odtwarzający „wszystkie zasadnicze elementy historii Zbigniewa: jego pochodzenie z nieprawego łoża, niechlubne panowanie na Mazowszu i Pomorzu, spiski przeciwko ojcu i bratu, zamknięcie w klasztorze, podburzanie Henryka przeciwko Polsce” i uwydatniający w tytułowej postaci takie cechy jak „nieliczenie się z dobrem narodu, wyniosłość, dumę” – jawił się zaś jako sztuka o „prowadzącym do zdrady pragnieniu objęcia władzy” [Chaczaj 2007, 60, 90, 114]. Autor pisał o tym w przedmowie do niej:

⁵ Chodzi o dwutomowe zbiory: *Опыты истории писмен и нравоучения* (1796) oraz *Опыты истории словесности и нравоучения* (1810) [zob. Левин 1965, 182-191].

„od poranka życia aż do smutnego zgonu szalona panowania żądza, najazdy, zdrady, spiski, zмовы z postronnymi, napełniały dni Zbigniewa” [Niemcewicz 1819, [5]]. W kontekście polsko-rosyjskich związków literackich oraz działalności Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk należy dodać, iż w 1808 roku wraz z Franciszkiem Ksawerym Bohuszem Niemcewicz zaproponował „dokończenie *Historii narodu polskiego* Adama Naruszewicza, przypuszczając, że opracowywanie dziejów Polski przerwano na polecenie Katarzyny II, zaniepokojonej postępem prac” [Chaczaj 2007, 34; por. Dąbrowska 2015(2014), 3-14]. Jak pamiętamy, to właśnie Michał Nikiticz Murawiovi zajmował się edukacją (także historyczną) wnuków Katarzyny II.

Bibliografia

- A**. 1791. *О роскоши и модах в Польше: из письма одного немецкого путешественника*. „Магазин аглинских, французских и немецких мод...”, ч. 3, октябрь: 3-18.
- Алпатова Татьяна. 2002. *Муравьев Михаил Никитич*. В: *Русские писатели. XVIII век. Библиографический словарь*. А-Я. Ред. Джанумов С.А. Москва: Просвещение: 135-140.
- [Батюшков Константин]. 1814: К.О.Б.А. *Письмо к И.М.М.А. о сочинениях Г. Муравьева, изданных по его кончине*. Москва 1810. „Сын Отечества” № 35: 87-116.
- [Батюшков Константин]. 1819: К.Б. *Письмо к И.М.М.А. о сочинениях Г. Муравьева*. В: *Полное собрание сочинений Михаила Никитича Муравьева* Т. 1. Санкт-Петербург: В типографии Российской Академии: I-XXX.
- Бруханский А.Н. 1959. *М.Н. Муравьев и „легкое стихотворство”*. XVIII век. Сб. 4. Ред. Берков П.Н. Москва-Ленинград: АН СССР: 157-171.
- Душина Людмила. 1978. *М.Н. Муравьев и русская баллада*. В: *Проблемы изучения русской литературы XVIII века*. Ред. Западов В.А. Ленинград: ЛГПИ: 39-49.
- Крестова Л.В. 1970. *Из истории русско-польских связей в XVIII в. Незавершенная трагедия М.Н. Муравьева „Болеслав, король польский” и его баллада на ту же тему*. В: *Польско-русские литературные связи*. Ред. Балашов Н.И. и др. Москва: Наука: 71-82.
- Кулакова Любовь. 1947. *Муравьев*. В: *История русской литературы, т. IV. Литература XVIII века, часть вторая*. Ред. Гуковский Г.А., Десницкий В.А. Москва- Ленинград: АН СССР: 453-462.
- Лазарчук Римма. 2006. *Неизвестные тексты М.Н. Муравьева (переводы басен Лафонтена)*. В: *XVIII век, сб. 24*. Ред. Кочеткова Н.Д. Санкт-Петербург: Наука: 312-316.
- Левин Виктор. 1965. *Карамзин, Батюшков, Жуковский – редакторы сочинений М.Н. Муравьева*. В: *Проблемы современной филологии. Сборник статей к семидесятилетию академика В.В. Виноградова*. Ред. Храпченко М.Б. и др. Москва: Наука: 182-191.
- [Муравьев Михаил]. 1810. *Болеслав, король польской*. „Вестник Европы” ч. 51 № 9: 45-47.
- Муравьев Михаил. 1819а. *О истории и историках. Отрывок*. В: *Полное собрание сочинений Михаила Никитича Муравьева*, Т. 2. Санкт-Петербург: В типографии Российской Академии: 13-18.
- Муравьев Михаил. 1819б. *Осмынадесятый век*. В: *Полное собрание сочинений Михаила Никитича Муравьева*, Т. 2. Санкт-Петербург: В типографии Российской Академии: 83-86.
- Муравьев Михаил. 1819с. *Учение Истории*. В: *Полное собрание сочинений Михаила Никитича Муравьева*, Т. 2. Санкт-Петербург: В типографии Российской Академии: 3-12.
- Муравьев Михаил. 1820. *Мысли, замечания, отрывки (выбранные их записок Автора)*. В: *Полное собрание сочинений Михаила Никитича Муравьева*, Т. 3. Санкт-Петербург: В типографии Российской Академии: 259-324.

- Муравьев Михаил. 1967. *Болеслав, король польский*. В: Муравьев Михаил. *Стихотворения*. Ленинград: «Советский писатель»: 238-241.
- Муравьев Михаил. 1967. *Стихотворения*. Ленинград: «Советский писатель».
- [Муравьев Михаил]. 2001. *Болеслав*. В: Топоров Владимир. *Из истории русской литературы*, т. 2 (*Русская литература второй половины XVIII века: исследования, материалы, публикации*, кн. 1 – М.Н. Муравьев: введение в творческое наследие). Москва: «Языки рус. культуры»: 40-55.
- Ольшевская Лидия, Травников Сергей. 2002. *Эмин (Емин, Еминовский) Федор*. В: *Русские писатели. XVIII век. Биобиблиографический словарь. А-Я*. Ред. Джанумов С.А. Москва: Просвещение: 220-223.
- Письма русских писателей XVIII века*. 1980. Ред. Макогоненко Г.П. Ленинград: Наука.
- Росси Л. 1995. *Сентиментальная проза М.Н. Муравьева (новые материалы)*. В: *XVIII век, сб. 19*. Ред. Кочеткова Н.Д. Санкт-Петербург: Наука: 114-146.
- Тетени М. 1979. *Раннее произведение русского сентиментализма*. „Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae”. Budapest: XXV(1-4): 419-426.
- Топоров Владимир. 2001. *Из истории русской литературы*, Т. 2 (*Русская литература второй половины XVIII века: исследования, материалы, публикации*, кн. 1 – М.Н. Муравьев: введение в творческое наследие). Москва: «Языки рус. культуры».
- Фоменко И.Ю. 1984. *М.Н. Муравьев и проблема индивидуального стиля*. В: *На путях к романтизму. Сборник научных трудов*, Ред. Прийма Ф.Я. Ленинград: Наука: 52-70.
- Ciechanowska Zofia. 1963. *Wstęp*. W: *Niemiecka ballada romantyczna*. Red. Ciechanowska Z. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich: III-XXXI.
- Chaczaj Małgorzata. 2007. *Dramy i tragedie historyczne Juliana Ursyna Niemcewicza*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Dalewski Zbigniew. 2005. *Rytuał i polityka. Opowieść Galla Anonima o konflikcie Bolesława Krzywoustego ze Zbigniewem*. Warszawa: Instytut Historii PAN.
- Dąbrowska Magdalena. 2015(2014). *Polonica historyczne w czasopiśmie rosyjskich początku XIX wieku („Historia narodu polskiego” Adama Naruszewicza)*, „Studia Interkulturowe Europy Środkowo-Wschodniej” t. 8: 3-14.
- Kwintylian Marek Fabiusz. 2002. *Kształcenie mówcy. Księgi I, II i X*. Przeł. Brożek M. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Maleczyński Karol. 2010. *Bolesław III Krzywousty*. Kraków: Universitas.
- Mazurek-Wita Halina. 1993. *Tragedia rosyjska doby Oświecenia (1747-1825)*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Orłowski Jan. 1995. *Polska w życiu i twórczości Dierżawina*. W: *Stosunki kulturowo-literackie polsko-wschodniosłowiańskie*. Red. Prus K. Rzeszów: Wyższa Szkoła Pedagogiczna: 177-187.
- Niemcewicz Julian Ursyn. 1819. *Zbigniew. Tragedia z chórami w trzech aktach*. Warszawa: w Drukarni przy Nowolipiu nr 646.
- Orłowski Jan. 1992. *Z dziejów antypolskich obsesji w literaturze rosyjskiej. Od wieku XVIII do roku 1917*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Plezia Marian. 1996. *Wstęp*. W: Anonim tzw. Gall. *Kronika polska*. Przeł. Grodecki R. Wrocław: BN: III-LXXXIV.
- Ratajczak Dobrochna. 1988. *Wstęp*. W: *Polska tragedia neoklasycystyczna*. Red. Ratajczak D. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich: III-CLXXXI.
- Rosiak Stefan. 2002. *Zbigniew i jego czasy*. Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskie.
- Suchanek Lucjan. 1972. *U źródeł rosyjskiej ballady romantycznej. (Ze studiów nad poezją rosyjską XVIII wieku)*. „Slavia Orientalis” nr 1: 3-16.

Summary**ON THE LITERARY OUTPUT OF MIKHAIL NIKITICH MURAVIOV
(A THEME OF BOLESŁAW KRZYWOUSTY AND ZBIGNIEW)**

This article consists of three parts: 1. Introduction. Mikhail Muraviov and history (*Study of history*, the notes etc.), genesis of the unfinished tragedy *Bolesław* and ballad *Bolesław, king of Poland*, Muraviov and classicism, sentimentalism and romanticism, history of Poland in Russian literature; 2. Comparative analysis of the tragedy *Bolesław* (manuscript A) and ballad *Bolesław, king of Poland* (historical sources, plot, political and amorous themes, concept of hero, meaning); 3. Conclusion (problems of genology, historical themes in Russian and Polish literature of the 18th and early 19th centuries, the tragedy *Zbigniew* by Julian Ursyn Niemcewicz).

Kontakt z Autką:
m.dabrowska@uw.edu.pl